Krzysztof Olszewski

Gramatyczne wykładniki honoryfikatywności w języku japońskim epoki Heian – analiza na podstawie fragmentu *Genji-monogatari*

Honoryfikatywność (jap. *keigo* 敬語, ang. *honorifics*) wymieniana jest w podręcznikach gramatyki i opracowaniach językoznawczych jako jedna z charakterystycznych cech języka japońskiego. Kategoria ta – pojmowana tylko i wyłącznie jako zbiór wyrażeń, za pomocą których nadawca wypowiedzi okazuje szacunek swojemu współrozmówcy – występuje w wielu językach.[1] Jest ona jednak w europejskiej tradycji lingwistycznej skrzętnie pomijana lub też traktowana jako zjawisko leksykalne czy też osobliwość stylistyczna.[2] Celem niniejszego artykułu jest próba opisu środków, które służyły do wyrażania różnorodnych aspektów kategorii honoryfikatywności w języku japońskim okresu Heian. Autor artykułu poddał analizie w swojej pracy magisterskiej księgę *Hotaru* (*Świetliki*) z *Opowieści o księciu Genji* (*Genji-monogatari*「源氏物語」) – wybitnego dzieła literatury japońskiej XI wieku, napisanego przez Murasaki Shikibu, damę dworu w służbie u cesarza Ichijō.[3] Artykuł ten jest tylko próbą opisu części wykładników honoryfikatywności w klasycznym języku japońskim i ze względu na małą objętość materiału badawczego nie

---

[1] Różnica w języku polskim pomiędzy wyrażeniami: *żona X-a* i *małżonka Szanownego Pana* jest właśnie różnicą w poziomie honoryfikatywności (drugiego z tych wyrażeń nadawca użyje mówiąc bezpośrednio do X-a). Wydaje się, że nie istnieje język, który w jakiś sposób nie wyrażałby różnic w pozycji społecznej współrozmówców (por. R. Huszcza, *Honoryfikatywność. Gramatyka. Pragmatyka. Typologia*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 1996, s. 141).

[2] *Longman's Dictionary of Contemporary English* (pol. wyd. 1990, Warszawa) definiuje słowo *honorific* jako: *"a title or expression which shows respect, esp. as used in Far Eastern languages"*.

[3] Murasaki Shikibu, *Genji-monogatari*, Nihon-koten-bungaku-zenshū, red. Abe Akio, Shōgakkan 1976.

pretenduje do miana pełnej analizy omawianej kategorii. Nie będzie też podejmowana kwestia reprezentatywności utworu *Genji-monogatari* wobec całego dorobku literackiego epoki Heian.

Japoński termin gramatyczny na określenie honoryfikatywności (*keigo*) zapisywany jest za pomocą dwóch ideogramów o znaczeniach:

a) *kei* 敬 – szacunek, poważanie[4],

b) *go* 語 – język, słowa[5].

Keigo można by więc przetłumaczyć jako: uprzejme słowa; słowa wyrażające szacunek. Właśnie w taki pragmatyczny sposób jest definiowany ten termin w większości opracowań i słowników japońskich.[6] Jednakże większość autorów nie stara się zdefiniować językowego statusu honoryfikatywności, a w szczególności opisać japońskiej specyfiki tej kategorii.

Nie ulega chyba wątpliwości, że honoryfikatywność należy do pragmatycznej wartości danego wypowiedzenia, stojącej poza asercją, czyli poza *dictum*.[7] Jej wykładniki służą do wyrażania różnic w wieku, randze, statusie społecznym itp. pomiędzy nadawcą a odbiorcą komunikatu, jak również pomiędzy nadawcą a bohaterami wypowiedzi – osobami, do których odnosi się jej treść. Tak określona honoryfikatywność funkcjonuje jednocześnie na dwóch płaszczyznach aktu mowy: na płaszczyźnie deiktycznej (poprzez wyrażanie relacji pomiędzy konkretnym nadawcą a konkretnym odbiorcą danej wypowiedzi) i na płaszczyźnie referencjalnej (poprzez wyrażanie relacji pomiędzy nadawcą komunikatu a osobami, o których mowa).

W językoznawstwie japońskim honoryfikatywność dzieli się na trzy subkategorie: *sonkeigo* 尊敬語 (dosł. wyrażenia wywyższające), *kenjōgo* 謙譲語 (wyrażenia modestywne) i *teineigo* 丁寧語 (wyrażenia grzeczne, uprzejme).[8] Każda z tych subkategorii ma inny repertuar środków wyrażania i – jak zauważa Minami Fujio – inną rolę pełni w akcie komunikacji. *Sonkeigo* i *kenjōgo* funkcjonują na płaszczyźnie referencjalnej, odzwierciedlając relacje pomiędzy nadawcą wypowiedzi (każdy komunikat językowy jest z założenia egocentryczny) a jej referentem (jap. *tōjō-*

4 Por. Jack Halpern, *Shin-kan'ei-jiten* (*Nowy słownik znaków chińskich*), Kenkyūsha, Tōkyō 1990, s. 763.

5 Ibidem, s. 704.

6 Wyrażenia językowe służące do okazywania szacunku współrozmówcy lub też bohaterom danej wypowiedzi (*aite-ya wachū-no jinbutsu-ni tai-suru keii-o arawasu gengoteki-hyōgen*); Por. *Kokugo-daijiten* (*Wielki słownik języka japońskiego*), praca zbior., Shōgakkan, Tōkyō 1989, s. 787.

7 Niemożność zanegowania wartości tej kategorii w komunikacie ukazuje R. Huszcza w swojej pracy – R. Huszcza, op.cit., s. 55.

8 Ta sama, tradycyjna klasyfikacja będzie też stosowana w niniejszym artykule.

-jinbutsu 登場人物 – bohaterowie wypowiedzi). *Sonkeigo* stosowane jest bezpośrednio wobec osób wyższych rangą od nadawcy wypowiedzi, wywyższając je niejako[9], natomiast *kenjōgo* funkcjonuje pośrednio – nadawca wypowiedzi wyraża się o sobie (lub też o osobach ze swojego grona) modestywnie i wywyższa tym samym osobę, o której mówi. *Teineigo* funkcjonuje na płaszczyźnie deiktycznej, nierozerwalnie związanej z konkretnym aktem mowy i konkretnymi jego uczestnikami – wyraża relację pomiędzy nadawcą wypowiedzi a jej odbiorcą (jap. *aite* 相手)[10].

Interesującą klasyfikację honoryfikatywności w dowolnym języku (niekoniecznie jako kategorii gramatycznej – jak to ma miejsce w japońskim czy koreańskim) proponuje Minami Fujio.[11] Dzieli on omawianą kategorię ze względu na zasięg w jakim występuje ona w danym języku, ze względu na proporcjonalność jej składników, wreszcie rozróżnia też *keigo* wzajemne (*sōgo-teki-keigo* 相互的敬語) i jednostronne (*hisōgo-teki-keigo* 非相互的敬語). Ze względu na zasięg honoryfikatywności można wyróżnić:

a) języki posiadające wyłącznie honoryfikatywność skierowaną na odbiorcę (czyli tylko warstwę *teineigo*) – według autora takie języki prawie nie istnieją (być może do tego typu należałby jeden z języków tajskich),
b) języki posiadające wyłącznie honoryfikatywność skierowaną na bohatera wypowiedzi (czyli *sonkeigo*) – do tej grupy, według Minami, należy język mongolski,
c) języki posiadające dwie warstwy honoryfikatywności: skierowaną na odbiorcę i na bohatera wypowiedzi – do tego typu należą przede wszystkim języki japoński i koreański, w których honoryfikatywność wykazuje najwyższy poziom gramatykalizacji,

---

[9] Opis japońskiej honoryfikatywności dodatkowo komplikuje fakt, że na opozycję wyższości-niższości (jap. *jōge-kankei*) nakłada się druga opozycja: poufałości-oficjalności (jap. *shinso-kankei*), która w wielu wypadkach wydaje się dominującą – por. Minami Fujio, *Keigo* (*Honoryfikatywność*), Iwanami-shoten, Tōkyō 1987, s. 98 i nn.

[10] Oczywiście bohater wypowiedzi i jej odbiorca mogą być osobami znacznie różniącymi się rangą (zawsze ocenianą w odniesieniu do nadawcy) i wtedy będziemy mieli do czynienia z kombinacją poufałych form orzeczenia z honoryfikatywnością wywyższającą. Na przykład w zdaniu *Sakai-san-ga Suzuki-san-ni chizu-o kaite ageta* (pan Sakai narysował dla pani Suzuki plan) bohaterowie wypowiedzi są wyżsi rangą od nadawcy komunikatu (konstrukcja *sonkeigo*: *-te ageru*), natomiast odbiorca jest osobą bliską nadawcy, do której zwraca się on w sposób poufały (brak końcówki *masu* przy orzeczeniu) – por. Inoue Kyōko, *Japanese – A Story of Language and People*, [w:] Timothy Shopen, *Languages and Their Speakers*, Cambridge.

[11] Minami Fujio, *Keigo*, (*Honoryfikatywność*), Iwanami-shoten, Tōkyō 1987, s. 35–36, 54–56.

d) języki, w których warunkiem pojawienia się wykładników honoryfikatywności jest tożsamość bohatera wypowiedzi z jej odbiorcą (do tego typu należą, według Minami, języki europejskie).

Ze względu na proporcjonalność kategorii Minami Fujio dokonuje podziału na *keigo* względne i bezwzględne (*sōtai-keigo* 相対敬語, *zettai-keigo* 絶対敬語). Z honoryfikatywnością bezwzględną mamy do czynienia wtedy, kiedy system honoryfikatywny zbudowany jest w danym języku w oparciu o jedną, bezwzględną relację (np. relację starszeństwa – jak to ma miejsce w języku koreańskim). *Sōtai-keigo* natomiast występuje we współczesnym języku japońskim – mamy tutaj do czynienia z nakładaniem się na relację starszeństwa (*jōge-kankei* 上下関係) relacji bliskości, poufałości (*shinso-kankei* 親疎関係). Dlatego też, na przykład, o własnym dziecku Japończyk wyraża się w sposób poufały, natomiast o dziecku swojego rozmówcy już honoryfikatywnie (podczas gdy po koreańsku nawet o dzieciach głów państwa mówi się nie używając honoryfikatywności).[12]

Z honoryfikatywnością wzajemną mamy do czynienia w wypadku, gdy obaj rozmówcy zobligowani są do używania wzajemnie wobec siebie tego samego poziomu, tych samych wykładników grzecznościowych (np. wzajemne jest *teineigo*). *Keigo* jednostronne polega na tym, że rozmówcy mówią do siebie na różnych poziomach honoryfikatywności (jednostronna jest w zasadzie honoryfikatywność w językach europejskich – choć np. po polsku obce sobie osoby dorosłe traktują się wzajemnie w sposób grzeczny, honoryfikatywny).

Przy opisie omawianych wykładników należy konsekwentnie odróżniać środki gramatyczne od leksykalnych, przy czym tym pierwszym zostanie w niniejszym artykule poświęcone znacznie więcej miejsca. Do gramatycznych wykładników kategorii honoryfikatywności w klasycznym języku japońskim należały:

a) czasowniki posiłkowe (wg japońskiej terminologii – *hojo-dōshi* 補助動詞); leksemy takie, jak np. *tamau, kikoyu, owasu* czy *tatematsuru* użyte po tzw. formie prewerbalnej (*ren'yōkei*) czasownika pełnoznacznego były

[12] Podobnie japoński pracownik firmy A, podczas rozmowy z pracownikiem firmy B, nawet wyrażając się o swoim przełożonym, nie użyje honoryfikatywności (lub też użyje honoryfikatywności modestywnej – *kenjōgo*): *Watashi-domo-no buchō-ga raishū-ni o-taku-no kaisha-ni ukagau-to itte orimashita* (dyrektor zapowiedział, że w przyszłym tygodniu złoży wizytę w Pana firmie). Natomiast niepoprawne byłoby zdanie z honoryfikatywnością wywyższającą w stosunku do dyrektora (*buchō*), np. *Watashi-domo-no buchō-san-ga raishū-ni o-taku-no kaisha-ni irassharu-to osshatte orare-mashita*. Niepoprawność powyższego zdania wynika z faktu dominacji w obrębie japońskiej honoryfikatywności relacji bliskości-oddalenia (*shinso-kankei*) [cyt. za: Minami Fujio, *Keigo* (*Honoryfikatywność*), Iwanami-shoten, Tōkyō 1987, s. 54].

wykładnikami tylko i wyłącznie odpowiedniej wartości kategorii *keigo*, np. konstrukcja *tanomi-kikoesase-tamau* jest formą podwójnie złożoną, gdzie *kikoesasu* jest wykładnikiem modestywnym, natomiast *tamau* – honoryfikatywnym (czasownikiem pełnoznacznym jest w tym przykładzie *tanomu*),

b) *jodōshi* 助動詞, czyli końcówki fleksyjne dołączane do odpowiednich form czasowników (wartość honoryfikatywną posiadały tylko dwie końcówki: *ru / raru* i *su / sasu*)[13],

c) prefiksy i sufiksy, dodawane do rzeczowników, którym nadawca wypowiedzi zamierzał nadać wartość honoryfikatywną[14].

Wśród leksykalnych środków wyrażania honoryfikatywności rozróżnia się natomiast:

a) czasowniki pełnoznaczne, będące modestywnymi lub honoryfikatywnymi odpowiednikami neutralnych leksemów (odnoszących się do podstawowych czynności i stanów człowieka, takich jak: być, iść, przychodzić, jeść, spać itp.)[15] – np. czasownik *ōtonogomoru* 大殿籠る będący honoryfikatywnym odpowiednikiem *nu* 寝 (spać, położyć się do spania),

b) honoryfikatywne rzeczowniki i zaimki[16].

---

[13] *Ru* i *su* łączyły się z formą *mizenkei* czasowników odmieniających się według koniugacji tematycznej czterostopniowej (*yodan*) i koniugacji nieregularnych na *-na* i *-ra* (*nagyō-henkaku-katsuyō*, *ragyō-henkaku-katsuyō*), natomiast *raru* i *sasu* następowały po formie *mizenkei* czasowników atematycznych, czyli odmieniających się według koniugacji nieregularnych tzw. górnej i dolnej, jedno- i dwustopniowej (*kamo-ichidan*, *kamo-nidan*, *shimo-ichidan*, *shimo-nidan*).

[14] W języku japońskim epoki Heian występował jeden prefiks honoryfikatywny, posiadający warianty w zależności od następującego po nim rzeczownika: *mi / on / ōn / o / go / gyo* 御. Por. Ōno Susumu, *Nihongo-no bunpō – kotenhen* (*Gramatyka klasyczna języka japońskiego*), Kadokawa-shoten, Tōkyō 1988, s. 148 i nn. Jest rzeczą charakterystyczną, iż w klasycznym japońskim nie występowały prefiksy modestywne (będące wykładnikami subkategorii *kenjōgo*), jak to ma miejsce we współczesnej japońszczyźnie – wśród współczesnych prefiksów modestywnych wyróżnić można m.in.: *gu-* (dosł. głupi – por. Jack Halpern, *Shin-kan'ei-jiten*, Kenkyūsha, Tōkyō 1990, s. 1292) np. *gusoku* 愚息 – mój syn, *gusai* 愚妻 – moja żona, *hei-* (dosł. zły; niepoprawny – ibidem, s. 1316) np. *heisha* 弊社 – moja / nasza firma, czy też *setsu-* (dosł. niezdarny; pokraczny – ibidem, s. 175) np. *sessha* 拙者 – ja.

[15] Przeprowadzona analiza pokazała m.in., że najczęściej honoryfikowane (zastępowane honoryfikatywnymi lub modestywnymi odpowiednikami) były następujące czasowniki: *omou* (myśleć; sądzić) – 42,5%, *iu* (mówić) – 37,5%, *ari* (być; znajdować się) – 7,5%.

[16] Dla języka japońskiego – zarówno klasycznego, jak i współczesnego – cechą charakterystyczną jest używanie w funkcji zaimków anaforycznych wielu rzeczowników, będących określeniem rangi,

W niniejszym artykule ze szczególną uwagą zostaną opisane te środki wyrażania kategorii *keigo*, które uległy gramatykalizacji w języku japońskim epoki Heian.

Spośród 407 wykładników honoryfikatywności w przebadanym materiale aż 46,9 % stanowiły czasowniki posiłkowe (191 wystąpień). Prefiksy honoryfikatywne pojawiły się 65 razy (15,9 %), a końcówki fleksyjne 2 razy (0,5 %) – łącznie więc zgramatykalizowane środki wyrażania wystąpiły 258 razy (co stanowiło 63,4 % wszystkich form).

Przyjrzyjmy się teraz dokładniej poszczególnym gramatycznym wykładnikom kategorii *keigo*, które pojawiły się w tekście analizowanej księgi. Osobno zostaną omówione czasowniki posiłkowe, końcówki fleksyjne i honoryfikatywne prefiksy. Każdy leksem zostanie też opatrzony przykładem z badanego tekstu.

1. Czasowniki posiłkowe
   a) *haberi* 侍り [17] – czasownik "uprzejmy" (*teineigo*), funkcjonował także jako pełnoznaczny, uprzejmy odpowiednik czasownika *ari* (być, znajdować się),
   b) *kikoyu* 聞こゆ [18] – modestywny (*kenjōgo*) czasownik posiłkowy,
   c) *masu* 座す / 坐す – honoryfikatywny czasownik posiłkowy (jako pełnoznaczny pełnił funkcję honoryfikatywnego odpowiednika czasowników *ari* – być, znajdować się, *iku* – iść i *ku* – przychodzić, przybywać),
   d) *notamau* 宣ふ [19] – honoryfikatywny odpowiednik czasownika *iu* (mówić), funkcjonował także jako honoryfikatywny czasownik posiłkowy,

pozycji społecznej osoby, do której się odnoszą i tym samym identyfikujących tę osobę. W *Genji-monogatari* prawie w ogóle nie pojawiają się imiona własne bohaterów (jak np. *Hotaru-no miya*, czy *Tamakazura*) – zamiast nich występują użyte zaimkowo rzeczowniki, określające rangę dworską danej osoby, przez co w sposób jednoznaczny odnoszące się do konkretnej postaci, a jednocześnie nacechowane honoryfikatywnie, np. *himegimi* 姫君 na określenie Tamakazury, czy *miya* 宮 – na określenie księcia Hotaru.

[17] Powstał z połączenia *hai* + *ari*, gdzie czasownik *hau* oznacza paść na twarz, czołgać się – por. Nakamura Yukihiro, *Kompakuto-kogo-jiten* (*Kieszonkowy słownik języka starojapońskiego*), Fukutake-shoten, Tōkyō 1990, s. 628.

[18] Czasownik powstały z formy *kika* + *yu*, gdzie *kika* było formą *mizenkei* od czasownika *kiku* (słuchać), natomiast *yu* było starojapońską końcówką fleksyjną, posiadającą znaczenie naturalnej konsekwencji lub też potencjalnej zdolności (por. Nakamura Yukihiro, op.cit., s. 797) – stąd *kikoyu* (słyszeć, być słyszanym) oznacza zarówno fakt docierania dźwięku do odbiorcy, jak też i zdolność odbioru tegoż dźwięku (w opozycji do głuchoty).

[19] Czasownik powstały z połączenia *nori* + *tamau*, gdzie *noru* oznacza ogłaszać, obwieszczać – por. Nakamura Yukihiro, op.cit., s. 602.

e) *owasu* 御座す – prymarnie honoryfikatywny odpowiednik czasowników *ari*, *iku* i *ku*, częsty również w funkcji czasownika posiłkowego[20],

f) *tamau* 給ふ – czasownik ten odmieniał się według dwóch odrębnych koniugacji, różniąc się przy tym wartością honoryfikatywną (por. przypis 17, 18),

g) *tatematsuru* 奉る – modestywny czasownik posiłkowy.

2. Końcówki fleksyjne

a) *ru / raru* – końcówka honoryfikatywna,

b) *su / sasu* – końcówka honoryfikatywna.

3. Prefiksy – w klasycznym języku japońskim mamy do czynienia z jednym prefiksem honoryfikatywnym, posiadającym różne warianty pozycyjne w zależności od rzeczownika, z którym się łączył. W badanym materiale najczęściej honoryfikowano w ten sposób następujące rzeczowniki:

a) *kokoro* (myśl, uczucie) – *o-kokoro*,

b) *kata* (osoba) – *o-kata*,

c) *arisama* (stan samopoczucia, nastrój) – *go-arisama*,

d) *kaeri* (odpowiedź na list) – *o-kaeri*,

e) *kewai* (nastrój) – *o-kewai*.

Tabela 1. Procentowy udział poszczególnych wykładników kategorii *keigo* w analizowanym fragmencie *Genji-monogatari*

Sonkeigo			Kenjōgo			Teineigo		
forma	ilość	procent	forma	ilość	procent	forma	ilość	procent
masu	1	0,6	kikoesasu	1	3,4	haberi	3	100
notamau	1	0,6	kikoyu	19	63,3	RAZEM	3	
owasu	4	2,8	tamau*	7	23,3			
tamau**	147	94,8	tatematsuru	3	10,0			
ru	1	0,6	RAZEM	30				
su	1	0,6						
RAZEM	155							

* Odmiana według koniugacji dolnej dwustopniowej (*shimo-nidan*): *tamae*, *tamae*, *tamau*, *tamauru*, *tamaure*, *tamaeyo*. Jako posiłkowy występował w epoce Heian zasadniczo tylko po następujących czasownikach: *omou* – myśleć, *miru* – widzieć, *kiku* – słyszeć i *shiru* – wiedzieć, znać.

** Odmiana według koniugacji czterostopniowej (*yodan*): *tamawa*, *tamai*, *tamau*, *tamau*, *tamae*, *tamae*.

[20] Nakamura Yukihiro, op.cit., s. 138.

Tabela 1 ukazuje procentowy udział poszczególnych czasowników posiłkowych i końcówek fleksyjnych w analizowanym fragmencie tekstu (z podziałem na subkategorie: *sonkeigo*, *kenjōgo* i *teineigo*). Z tabeli tej wynika, iż:

a) pośród wykładników honoryfikatywności wywyższającej zdecydowanie dominującym był czasownik *tamau*,

b) wśród środków wyrażania honoryfikatywności modestywnej przeważa czasownik *kikoyu*; *tamau* odmieniany według koniugacji *shimo-nidan* pojawiał się w badanym tekście tylko w roli czasownika posiłkowego wobec pełnoznacznego *kikoyu* – (honoryfikatywnie) powiedzieć, rzec[21].

Dość powszechnym zjawiskiem (z którym zresztą mamy do czynienia także we współczesnym języku japońskim) było nakładanie się w obrębie jednego zdania kilku różnych wykładników *keigo*. Ōno Susumu stwierdza[22]:

> *Możliwe jest nakładanie się na siebie różnego rodzaju wyrażeń keigo i okazywanie w ten sposób szacunku zarówno wobec osoby wykonującej daną czynność, jak i osoby, będącej obiektem tejże czynności. Gdy zarówno wykonawca czynności, jak i osoba odbierająca skutki tego działania były odpowiednio ważne, używano takich właśnie złożonych wyrażeń keigo, przy czym "nadawcą" keigo był autor lub narrator danego utworu.*

Romuald Huszcza określa tego typu konstrukcje mianem dwupodmiotowych[23] – wyrażały one jednocześnie relacje pomiędzy nadawcą komunikatu a jego odbiorcą, z drugiej strony natomiast między nadawcą wypowiedzi a osobami referencjalnymi, o których była mowa.

W konstrukcjach dwupodmiotowych w klasycznym języku japońskim możliwe były następujące kombinacje wykładników honoryfikatywności:

a) *kenjōgo* + *sonkeigo* (pojawiają się nawet formacje trójstopniowe: *kenjōgo* + *kenjōgo* + *sonkeigo*),

b) *kenjōgo* + *teineigo*,

---

[21] W niniejszym artykule nie zostanie podjęty problem kryteriów wyboru w danym kontekście tego a nie innego czasownika posiłkowego spośród kilku możliwości, dostępnych w systemie języka.

[22] Ōno Susumu, *Nihongo-no bunpō – kotenhen* (*Gramatyka klasyczna języka japońskiego*), Kadokawa-shoten, Tōkyō 1988, s. 102.

[23] Por. Romuald Huszcza, *Honoryfikatywność. Gramatyka. Pragmatyka. Typologia*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 1996, s. 181 i nn.

c) *sonkeigo* + *teineigo* (z możliwym rozwinięciem w postaci: *sonkeigo* + *sonkeigo* + *teineigo*).

W badanym materiale omawiane konstrukcje wystąpiły 30 razy, przy czym:

a) 26 razy pojawiła się konstrukcja *kikoe-tamau*,

b) 3 razy wystąpiła konstrukcja *tatematuri-tamau*,

c) 1 raz pojawiła się konstrukcja *kikoesase-tamau*.

Poniżej zostanie zaprezentowana analiza krótkiego fragmentu księgi *Hotaru*, stanowiącego początek szóstego rozdziału, którego treść stanowi wymiana listów pomiędzy księciem Hotaru a Tamakazurą. Analiza ma na celu ukazanie sposobu funkcjonowania honoryfikatywności jako kategorii suprasegmentalnej, ponadzdaniowej – w kontekście całej sytuacji komunikacyjnej. Najpierw podana jest transkrypcja całego tekstu i jego tłumaczenie (które należy uznać raczej jako komentarz filologiczny, niż próbę przekładu literackiego).

Miya-yori onfumi-ari. Shiroki usuyō-nite, mite-wa ito yoshiari-te kaki-nashi-tamaeri. Miru-hodo-koso okashikari-kere, manebi-idzure-ba, kotonaru koto-nashi-ya. "Kyō-sae-ya hiku hito-mo naki mi-gakure-ni ofuru ayame-no ne-nomi nakaren" tameshi-nimo hiki-ide-tsubeki ne-ni, musubi-tsuke-tamaere-ba, "kyō-no mikaeri"-nado sosonokashi-oki-te ide--tamainu. Korekare-mo "naho"-to kikoyure-ba, mi-kokoro-nimo ikaga oboshikemu, "araware-te itodo asaku-mo miyuru-kana ayame-mo wakazu nakarekeru ne-no wakawakashiku"-to-bakari, honoka-ni-zo ameru.

"Przyszedł list od księcia Hotaru. Na białym, delikatnym papierze znać było subtelne pociągnięcia szlachetnej dłoni. Niezwykły na pierwszy rzut oka, jednak po powtórnym przeczytaniu Tamakazura nie znalazła w nim nic interesującego.

– W moim płaczu osamotniony jestem jak ten irys, którego nie miał kto zerwać – do listu dołączona była łodyżka irysa.
– Musisz dzisiaj dać odpowiedź – zachęcał książę Genji.
– To prawda – przytaknęły damy dworu i Tamakazura zaczęła się wahać.
– Jednak gdy już go zerwiesz, wygląda nędznie i blado. Czyż nie takie są również niepotrzebne żale? – zaledwie tyle napisała."

[1] *Miya-yori onfumi-ari.* 宮より御文あり。

W pierwszym zdaniu zarysowana zostaje sytuacja komunikacyjna – przychodzi list od księcia Hotaru. Oczywiście, wartość honoryfikatywną posiada też rzeczownik

fumi (list) z prefiksem *on*, ponieważ jest to list od księcia Hotaru[24] i zgodnie z regułami *sonkeigo* musiał ulec honoryfikatywizacji.

[2] *Shiroki usuyō-nite, mite-wa ito yoshiari-te kaki-nashi-tamaheri.* 白き薄様にて、御手はいとよしありて書きなしたまへり。

Mamy tutaj do czynienia z charakterystyczną dla języka japońskiego okresu Heian techniką zwaną *fude-no sore* (potknięcie, poślizgnięcie pióra)[25], polegającą na niezauważalnych prawie zmianach tematu w obrębie jednego zdania, czy też – jak w powyższym przykładzie – w zdaniu złożonym współrzędnie[26]. W pierwszym członie tematem (nie wyrażonym *explicité*) jest list od księcia Hotaru – zachodzi tutaj tematyzacja rematu z poprzedniego zdania. W drugim zdaniu jako temat jawi się ręka autora listu (metonimia księcia Hotaru), zgodnie z regułami funkcjonowania *keigo* obdarzona prefiksem wywyższającym *mi*. Tematem trzeciego członu jest natomiast sam autor listu, książę Hotaru – w tym wypadku jedynym wyznacznikiem tematu jest honoryfikatywność: czasownik *tamau* (tutaj w formie *izenkei*) wyrażający *sonkeigo*, które może odnosić się tylko do *Hotaru-no miya*.

[3] *Miru-hodo-koso wokashikari-kere, manebi-izure-ba, kotonaru koto-nashi-ya.* 見るほどこそおかしかりけれ、まねび出づれば、ことなることなしや。

W powyższym zdaniu nie znajdujemy żadnego wykładnika honoryfikatywności – tematem zdania jest lektura listu przez Tamakazurę.

[4] *"Kyō-sae-ya hiku hito-mo naki mi-gakure-ni ofuru ayame-no ne-nomi nakaren" tameshi-nimo hiki-ide-tsubeki ne-ni, musubi-tsuke-tamahere-ba, "kyō-no mikaeri"-nado sosonokashi-oki-te ide-tamahinu.* 「今日さへやひく人もなき水隠れに生ふるあやめのねのみなかれん」例にも引き出でつべき根に、結びつけたまへれば、「今日の御返り」などそそのかしおきて出でたまひぬ。

---

[24] W klasycznym języku japońskim nie było gramatycznej kategorii czasu – można mówić tylko o wykładnikach aspektu (*tsu* i *nu* jako wyznacznikach rezultatywności, natomiast *tari* i *ri* – progresywności) oraz tzw. *imperceptivu* (w literaturze europejskiej, dotyczącej np. bułgarskiego lub tureckiego kategorię tę określa się jako *tryb nieświadka*) w opozycji do *perceptivu* – wykładnikiem *imperceptivu* była końcówka *keri*, natomiast *perceptivus* był wyrażany za pomocą końcówki *ki*.

[25] Por. Ikeda Tadashi, *Classical Japanese Grammar Illustrated with Texts*, The Tōkō Gakkai, Tōkyō 1980, s. 285–286.

[26] W powyższym przykładzie delimitatorem członów składowych zdania współrzędnego jest partykuła *te*.

Wysoka kultura literacka i erudycja arystokratów w epoce Heian były przyczyną tak częstego sięgania do dorobku literackiego, jak to ma miejsce na kartach *Genji-monogatari* i innych utworów. Powszechne były aluzje literackie, zapożyczanie czy też parafrazowanie fragmentów znanych wierszy (tzw. *honkadori*) i wreszcie – co należało do dobrego tonu – samodzielne układanie wierszy przez wysokich rangą urzędników na dworze. Jednak w pieśni *tanka*, jak zresztą w innych pieśniach *waka*, nie znajdziemy wykładników honoryfikatywności – podstawową funkcją wierszy była funkcja poetycka – wyrażały one uczucia, nastrój autora i nie było w nich miejsca na uwzględnianie relacji w stosunku do odbiorcy (słuchacza) lub innych postaci. Wartość honoryfikatywna (*sonkeigo*) wyrażenia *musubi-tsuke-tamahere-ba* odnosi się do księcia Hotaru, który przesyłając przez posłańca list Tamakazurze, przyczepił do niego łodyżkę irysa. Do *Hotaru-no miya* odnosi się też prefiks *mi* w wypowiedzi Genjiego *Kyō-no mi-kaeri* (odpowiedz jeszcze dziś).[27]

Jak dotąd w analizowanym fragmencie wszystkie wykładniki *keigo* należały do subkategorii *sonkeigo* (honoryfikatywność wywyższająca). Dopiero w następnym zdaniu pojawia się przykład honoryfikatywności modestywnej (*kenjōgo*):

[5] *Korekare-mo "naho"-to kikoyure-ba, mi-kokoro-nimo ikaga oboshikemu, "araware-te itodo asaku-mo miyuru-kana ayame-mo wakazu nakarekeru ne-no wakawakashiku"-to-bakari, honoka-ni-zo ameru.* これからも「なほ」と聞こゆれば、御心にもいかが思しけむ、「あらはれていとど浅くも見ゆるかなあやめもわかずなかれけるぬの若々しく」とばかり、ほのかにぞあめる。

Kikoyu jest czasownikiem modestywnym, który w tym kontekście konotuje niską rangę postaci, do których odnosi zaimek *korekare* (chodzi o damy dworu, których ranga była niższa zarówno w stosunku do Tamakazury, jak i w stosunku do księcia Hotaru).

Celem artykułu była próba przedstawienia ogólnego zarysu modelu funkcjonowania kategorii honoryfikatywności w japońskim tekście literackim z okresu Heian. Przedstawione zostały sposoby traktowania honoryfikatywności w językoznawstwie japońskim, a następnie – wychodząc od pragmatycznego modelu omawianej kategorii – autor starał się zanalizować wykładniki gramatyczne *keigo*, które pojawiły

---

27 Wydaje się, że prefiks *mi* / *on* nie uwzględniał rangi uczestników aktu komunikacji. W połączeniu z pewnymi rzeczownikami (jak np. *kaeri*, *kokoro*) prefiks ten zdążył już zatracić wartość honoryfikatywną, podobnie jak we współczesnym języku japońskim w takich połączeniach, jak np. *okane*, *gohan* itp.

się w badanym materiale – księdze *Hotaru* z *Opowieści o księciu Genji*. Przeprowadzona analiza pokazała, że w honoryfikatywności starojapońskiej zdecydowanie dominowała warstwa wywyższająca (*sonkeigo*), natomiast prawie w ogóle nie pojawiała się honoryfikatywność uprzejma, skierowana na odbiorcę komunikatu (*teineigo*) – choć gramatyki klasycznego języka japońskiego stwierdzają, iż *teineigo* było już żywą subkategorią w okresie Heian.[28] Pomimo możliwości wyboru spośród kilku wykładników, jakie dostępne były w systemie języka, honoryfikatywność zarówno wywyższająca, jak i modestywna w przytłaczającej większości przykładów realizowane były za pomocą ciągle tych samych leksemów (*tamau* w przypadku *sonkeigo* i *kikoyu* w odniesieniu do *kenjōgo*). Mogłoby to świadczyć o dość prostej, niezróżnicowanej wewnętrznie budowie omawianej kategorii – jednakże autor zdaje sobie sprawę, iż nie można wyciągać zbyt pochopnych wniosków na podstawie analizy tak skromnego materiału i kwestia ta (jak również wiele innych, które tutaj zaledwie zostały zasygnalizowane) wymaga jeszcze dodatkowych badań.

---

[28] Być może zaważyła tutaj specyfika sytuacji narracyjnej dzieła literackiego, które nie posiada konkretnego odbiorcy i w związku z tym *teineigo* mogło pojawić się tylko w przytaczanych dialogach.